

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

OKTOBER 6 • 95

En promenad genom en romares vardag
under den romerska kejsartiden

Ett omtalat halvöre Säter 1628

Johannes Bureus som förlagetecknare ännu en gång

Pris 15 kr

1 Oktober

Ulf Nordlinds Mynthandel AB flyttar till Karlavägen 46 efter 23 år på Nybrogatan.

Vi hälsar alla gamla som nya kunder Hjärtligt Välkomna!

Hans Hirsch

Ulf Nordlind

Ulf Nordlinds Mynthandel AB
Karlavägen 46, Box 5132
102 43 Stockholm
Tel. 08/662 62 61 Fax 08/661 62 13

Av Stockholms Handelskammare förordnad besiktningsman

Stadsauktioner med Mynt & Frimärken under hösten:

Visning Auktion

20-21 oktober 25 oktober

17-18 november 22 november

15-16 december 20 december

Förteckning erhålles under
visningen.

STOCKHOLMS
AUKTIONSVERK

Gallerian, Jakobsgratan 10
Box 16256, 103 25 Stockholm
tel 08-453 67 00

Filialer:

Geijersgratan 14, 411 34 Göteborg
tel 031-20 61 10
Engelbrektsgratan 7, 211 33 Malmö
tel 040-611 20 26

Guldmynt till salu

Haru'n ar-Raschi'd: Dinar 796/7 e.H.	1	950:-
Austria: 10 coronas 1909	1+	395:-
Chile: Ipeso 1861	1/1+	325:-
France: 5 Fr. 1856 A	1/1+	350:-
France: 10 Fr. 1862 BB	1/1+	350:-
France: 20 Fr. 1811 A	1/1+	700:-
France: 20 Fr. 1813 A	1+	850:-
France: 20 Fr. 1850 A	1+	650:-
India/Negapatnam: Pagoda 1660-1780	1+/01	650:-
Iran: 1/2 Toman Ah 13 (0)5, Y.17	1+	395:-
Italy: 20 Lire 1882	01	700:-
Niger: 25 Fr. 1960, Km 2	01/0	985:-
Peru: 1/5 Libra 1912	01	225:-
Ottoman Emp: Sekin Murad III 1574	1/1+	650:-
Russia: 5 Rubel 1897	01	475:-
Russia: 5 Rubel 1899	1+	435:-
Katanga (Zaire): 5 Fr. 1961, Km 2a	01/0	1.400:-
Adolf Fredrik: 1/4 Dukat 1754, ksk	(01)	4.500:-
Oskar I: Dukat 1845, Sm 9	1+/01	3.800:-
Karl XV: Dukat 1861	1+/01	3.500:-
Oskar II: 10 kr 1877, liten ksk	1+/01	1.650:-
Oskar II: 10 kr 1901	01/0	700:-

Vi utger lagerlistor

HB MYNTINVEST CORONA

Ö. STORGATAN 20
611 34 NYKÖPING
TEL. 0155-28 63 25 FAX. 0155-28 63 25

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

i samarbete med

KUNGL. MYNTKABINETTET

Föreningen:

Banérgatan 17 nb

115 22 Stockholm

Tel 08-667 55 98

onsdag – torsdag kl 10.00 – 13.00

Fax 08-667 07 71

Postgiro 15 00 07-3

Bankgiro 219-0502

Svenska Handelsbanken

Redaktionen:

Kungl. Myntkabinettet

Box 5405

114 84 Stockholm

Tel 08-783 94 00

Fax 08-663 97 35

Ansvarig utgivare:

Ian Wiséhn

Huvudredaktör och layout:

Monica Golabiewski Lannby

Manuskriptgranskare:

Lars O. Lagerqvist

Även tel 0152-200 79

Annonser och auktionskalender:

Kjell Holmberg

Tel 018-38 23 47

(kvällstid och helger)

Prenumerationer:

Pris 125 kr/år (8 nr)

Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt

Tryck:

Masterprint

Sätterri & Tryckeri AB

ISSN 0283-071X

SNFs program hösten 1995

Föreningslokaler är öppna för medlemmar – gärna med sällskap – en torsdagkväll i månaden. Dörrarna öppnas kl 18.30.

- 5 oktober Öppet hus. Tema: Medaljer. Ta med egna föremål att fråga och berätta om.
9 november Öppet hus. Tema: Polletter. Ta med egna föremål att fråga och berätta om.
12 december Julfest med kaffe, lotterier, frågesport m m.

"FN-myntet"

Obseservera att detta mynt *inte* distribueras av föreningen, eftersom det ingår i ordinarie myntset.

Om ej annat anges hålls mötena kl 18.30 på Banérgatan 17 nb. Tag buss nr 44 eller 54 eller T-bana till Karlaplan.

SNFs kansli

Besökstid 10.30-13.00 onsdag och torsdag.

Stängt: Midsommar - 1 september samt jul- och nyårshelgerna.

Innehåll SNT 6 • 95

Sid

En promenad genom en romares vardag under den romerska kejsartiden	144
Kungligt merovingiskt mynt	147
Ett omtalat halvöre Säter 1628. Hur avfall blir övningsmaterial åt en nyanställd gravör	148
En amerikansk check med Jenny Linds porträtt	153
Johannes Bureus som förlagetecknare än en gång	154
Moderna medaljer	156
Medalj för starka lungor	157
Känsö-jetong	157
Tur i oturen	157
Sedelnytt	158
Recension	160
Myntnytt	160
Personalia	161
Medaljnytt	162
Auktioner & Mässor	163
Föreningar	163

Omslag

Medaljens titel "I lived at the time so dark" är hämtad från första raden i en dikt skriven av ungraren Miklós Radnóti (1909–44) den 19 maj 1944, några månader innan han sköts ihjäl av en SS-soldat. Konstnären, *Marika Somogyi-Harmat*, är en amerikansk skulptör verksam i Berkeley, Kalifornien. Hon har uppmärksammats för sina konstnärligt utförda medaljer och erhållit Award of Excellence in American Medallic Art.

Medaljen förenar diktens skönhet med den besjunga tidens grymhet. Diktarens föraning om sin nära förestående död symboliseras av ängeln, grymheterna av den hårda metallen som klyver medaljen itu. Den blå patineringen ger en eterisk lätthet åt medaljen och ansluter till diktens sista versrad, där hämnden och förbannelsen överlätes åt profeten Esaias.

Medaljen är av gjuten, blåpatinerad brons och zink i blandad teknik. 115 mm, 743 g. Foto Gabriel Hildebrand. Se även artikel s 156.

En promenad genom en romares vardag under den romerska kejsartiden

Av Ursula Kampmann

Med nedanstående rader inleds en liten serie, som skall beskriva ett nytt mynt från antikens Mindre Asien och närgränsande områden under romersk kejsartid och sätta in myntet i sitt historiska sammanhang. För varje exempel skall visas hur djupt grekernas vardagsliv satte sin prägel på myntutgivningen, och hur vi kan tyda myntbilder som utan denna bakgrund skulle misstolkas eller rent av skulle vara omöjliga att förstå.

Föreställ er att ni står framför en av de antika ruinstäderna. Mödosamt och med en karta i handen börjar ni att i tanken foga samman de fåtaliga stenarna till grundritningar. Med stor möda och med ett par rekonstruktionsritningar som hjälp lyckas ni kanske att föreställa er hur stadens viktigaste byggnader har sett ut. Ja, och sedan sluter ni ögonen och tänker er människorna som levde i staden, och ni beklagar djupt att det på den tiden inte fanns några fotografier som kunde fånga de flyktiga ögonblicken i en varaktig bild.

Om ni av en händelse står i någon av de mera kända städerna i Mindre Asien, det nuvarande Turkiet, har ni tur. Visserligen har vi inga foton av invånarna i Efesos eller Smyrna, men de avbildade allt som var av betydelse för deras politiska och sociala liv. Åtsidorna på deras ofta stora och imponanta bronsmedaljonger visar alltid kejsarens porträtt, men fransidorna ger en inblick i invånarnas vardagsliv; vi ser deras viktigaste kulturer, deras spel (idrottsävlingar) och deras byggnader. Vi ser människorna själva när de förrättar offer, deltar i kultiska processioner och i idrottslig kamp. Mynten ger en inblick i myter och grundläggningslegender. Vi kan med hjälp av dessa framställningar åter ge liv åt de döda ruiner.

Hur såg då samhällsstrukturen ut i de städer som frambringade denna typ av mynt? Varför försökte de mindreasiatiska städerna så markant framhäva sig på sina mynt? För att förstå detta måste vi först sätta oss in i den politiska utgångssituationen. Mindre Asien behärskades under den romerska kejsartiden (århundradena efter Kristi födelse) av romarna. Men vad innebar deras överhöghet? I varje fall innebar den inte en

1. DOKIMEION (Frygien). *Diadumenianus som Caesar*, 217–218.

Åts.: M · OPIHA · MAKP · ANTONII · ΔΙΑΔΟΥΜΗΝΙΑΝΟC · K.

Högervänd byst med mantel.

Fråns.: MAKE · ΔΟΝ · ΩΝ ΔΟΚΙΗΙΩΝ (=Mynt slaget av makedonerna från Dokimeion).
Kybele med polos, spira och tympanon ridande åt höger i damsadel på ett lejon.

genomorganiserad och klart strukturerad kontroll över de underlydande eller de avhängiga/beroende områdena. Tvärtom, med ett minimum av egen personal samarbetade romarna med de självstyrande grekiska städerna. Romarna ansvarade för utrikespolitiken, det militära försvaret och skatternas storlek. Men det var också praktiskt taget allt. Alla andra gemensamma angelägenheter skötte grekerna själva i sina städer, de ordnade barnens skolgång och byggde upp infrastrukturen, som t.ex. vattenförsörjningen eller vägnätet. De hade i allteftersom minskande omfattning ett eget polisväsende och kunde själva döma över brott begångna innanför stadens murar; också omsorgen om de behövande låg under den lokala förvaltningen.

Ett problem för de lokala förvaltningarna var att de inte kunde avkräva invånarna regelbunden skatt. Alla kostnader som uppstod måste täckas av frivilliga bidrag till staden. Ur detta utvecklade sig ett system att bara de personer kunde överta ett ämbete, som också kunde betala de kostnader som uppstod i utövande av detta. Så var t.ex. den ambassadör som staden skickade till kejsaren (i Rom) tvungen att själv stå för resans kostnader. Man fick inte någon ersättning för förlorad arbetsförtjänst. Ett annat exempel: skrivaren hade inte bara ett arbete att utföra, han måste dessutom själv hålla med papper. Riktigt kostsamt kunde det bli att vara torghandelsansvarig. Denne måste nämligen i fall av spannmålsbrist själv sörja för extralieferanser, som, sedan de inköpts för

dyra pengar, såldes billigt på torget till behövande. Den lön som välgörarna väntade sig för sina insatser till stadens fromma var ära och berömmelse och politiskt inflytande inte bara för sig själva utan också för hela familjen och sina efterkommande. Rikedom i sig var inte av något värde för en grekisk företagare utan endast den auktoritet som han fick i gengäld för användandet av sin rikedom.

Också överinseendet över myntpräglingen var en kostsam uppgift och därför utnyttjad för den myntansvariges egna syften. Därför var myntpräglingen i Mindre Asien i mycket hög utsträckning ett propagandamedel. Den var de styrandes ansikte utåt och tjänade deras intressen. Genom myntpräglingen skilde sig de lokalpatriotiska stadsborna i den myntutgivande staden från alla andra städer och framhävde den egna stadens förtjänster. På fransidorna kunde de visa för de fattigare lagren av befolkningen och för sina anhöriga, vad de åstadkom för stadens bästa med sina pengar. Präglingarna tjänade ibland också syftet att hylla någon speciell medlem av den kejsersliga familjen eller att framhålla samhörigheten inom staden eller med andra städer. Myntens fransidor för oss rakt in i dessa städers vardag och visar oss vad som gav stolthet åt en grekisk stadsbo från 200- och 300-talen e. Kr.

Därvid kan man klart urskilja olika argument som städerna använde för sin bedömning. Stadens ålder var av stor betydelse för självkänslan. Detta var naturligtvis svårt att fram-

2. APOLLONIA MORDIAION (Pisidien). *Gallienus*, 253–268.

Medaljong.

Åts.: AVT · K · Π · ΑΙ - ΓΑΑΑΙΗΝ. Kejsarens byst åt höger med harnesk och lagerkrans.

Fråns.: ΑΠΟΛΛ-ΑΟ-ΝΙ-ΑΤΩΝ / ΑΥ ΘΡ ΚΟ (=Mynt slaget av invånarna i Apollonia, de lykiska och thrakiska kolonisterna). Tempelfront med 8 kolonner. I templet en staty av kejsaren med rustning och spjut samt glob (riksäpple). 31,47 g. 40,6 mm.

ställa på mynten och är därför inte så vanligt. Stadens ädla härstamning däremot lät sig lätt framställas på bild. Man behövde bara omnämna den så som sker på bild 1. Där bröstar sig invånarna över att de härstammar från Makedonien. Invånarna i staden Apollonia Mordiaion var mer återhållsamma. De använde sig av förkortningen ΑΥ ΘΡ ΚΟ utskrivet Λυκτών Θρακῶν Κολώνων, vilket betyder att en stor del av invånarna/kolonisterna, som befolkade den gamla staden Mordiaion under det nya namnet Apollonia, kom från Lykien och Thrakien.

En annan möjlighet var att framställa en så prominent stadsgrundare som möjligt på mynten. Ett exempel på detta är bild 3. Den visar Perseus som invånarna i Eikonion hävdade var stadens grundare. De till denna trakt invandrade grekerna satte det ursprungligen hettitiskt-luviska namnet på staden – Eikonion – i samband med det grekiska ordet *eikon* som betyder bild eller spegel, och förlade på så sätt sagan om Perseus dit. Egentligen berättar sagan om hur Perseus fick Medusa att själv förvandla sig till sten genom att hålla den blankpolerade skölden framför henne. Perseus förde därefter Medusas avhuggna huvud till den plats där han grundade staden Eikonion. Därmed kunde invånarna i Eikonion – våra dagars Konya – knyta sig till sagor och myter från Grekland och visa att deras egen härstamning var minst lika fin.

Av stor vikt för en stad var inte bara dess härstamning utan också, i en omfattning som är svårförståelig

för oss, dess skönhet. Detta är motivet på många mynt. Framför allt återspelas rik tillgång på vatten ofta på mynten, eftersom en flod inte bara gjorde landskapet och omgivningarna vackra utan också medförde välstånd åt jordbruket. På bild 4 ser vi personifikationen av den välbekanta floden Maeander, som gav namnet åt meandermönster, i en för Mindre Asien typisk ikonografi: flodguden vilande åt vänster. Han har en himation om höften och vänstra axeln draperad; i högra handen håller han ett vassrör och i den vänstra ett ymnighetshorn. Han stöder armbågen på ett liggande krus ur vilket vatten rinner.

Ännu hellre än naturen framställde grekerna stadens skönhet, dess märkliga byggnader, ja t o m hela staden. Bild 5 har valts som ett exempel på detta. Här har man framställt Afrodites tempel på Cypem, av vilket vi idag blott har kvar några brottstycken av grundmurarna och som vi kan rekonstruera bara med hjälp av myntbilderna. Dessa bilder visar oss ett tempel som inte har något med det klassiska Grekland att göra utan har sina rötter redan under bronsåldern.

En annan viktig grund för en stads självkänsla och därför ofta avbildad på mynten var den s k *theofilia*, gudskärleken, vilket inte var – som man kunde förledas att tro – invånarnas kärlek till en gud eller deras fromhet utan det faktum att en stor och betydande gud älskade en stad så mycket att han valt att slå sig ned där. Grekiska gudar har inte sin bostad överallt utan de har olika hemvist, där de

Under våren 1995 ordnade institutionen för antikens kultur och samhällsliv vid Uppsala universitet en kurs i numismatik för doktorander med temat Romerska provinsmynt i Mindre Asien. Ämnet har under lång tid varit ett av de mest intressanta inom den antika numismatiken genom den rikedom på mytologiska och politiska budskap som förmedlas på dessa mynt, liksom för den stora variation av arkitekturmotiv som förekommer. Dessa mynt har av tradition räknats till den grekiska myntforskningens domäner och följaktligen publiceras de inte som romerska trots att de utgivits under romersk överhöghet, utan bland de grekiska i serier som t.ex. *Sylloge Nummorum Graecorum*. Samlingsnamnet har ofta varit Greek Imperials (dvs grekiska mynt under kejsartiden), men numera används oftare termen Roman provincials (mynt från de romerska provinserna) – en term som är något bättre än den gamla och som utelämnar alla mynt som slagits under kejsartiden och inte kommer från grekiska områden utan från t.ex. Spanien.

Som lärare hade vi kontaktat Dr Ursula Kampmann från München, en erkänd expert på dessa mynt och som skrivit en avhandling om mynten från Pergamon under kejsartiden. Denna avhandling är nu under tryckning och vi hoppas kunna återkomma till den i en anmälan. Dr Kampmann arbetar som expert på den stora auktionsfirman Münzen und Medaillen AG i Basel med ansvar just för grekiska mynt och de kejsartida mynten i synnerhet.

Vi är mycket tacksamma för att hon har velat medverka i SNT med en serie om mynten inom hennes specialområde. Hon inleder med denna artikel och återkommer med korta presentationer av olika mynt samt visar hur man med kännedom om den historiska bakgrunden kan utvinna nya och oväntade kunskaper genom studiet av dessa mynt.

HN

3. IKONIUM (Lykaonien). *Gallienus*, 253–268.

Åts.: IMP Γ P LIC CALLIENVS PP. Högervänd byst med harnesk, mantel och strålkrona.

Fråns.: IC-ONIE-N DOLO / S – R. Perseus stående frontalt i heroisk nakenhet med huvudet åt vänster. I den högra utsträckta handen håller han Medusahuvudet, i den vänstra sitt svärd, det s k harpa. 5,73 g. 23 mm.

4. TRIPOLIS (Lydien) *Anonym*.

Åts.: ΔΗΜ-OC. Mantelförsedd högervänd byst av den ungdomlige Demos med halvlångt lockigt hår.

Fråns.: ΤΡΙΠΟΛΕ/ΙΤΩΝ ΜΑΙΑΝΔ/ΡΟC. Flodguden Meander halvsittande åt vänster. Han har en himation över höften och vänstra axeln täckt av en mantel. I högra handen håller han ett vasstrå, i vänstra ett ymnighetshorn. Han lutar sig mot ett på marken liggande krus ur vilket vatten rinner. 7,52 g. 26,6 mm.

5. Koinon på Cypern. *Caracalla*, 198–217.

Åts.: M • ANTONINEI-OC AVΓOYCTOC. Högervänt huvud med lagerkrans.

Fråns.: KOINON - KΥΠΡΙΩΝ. Afrodites tempel i Paphos med inhägnat tempelområde. Templet är en byggt i tre delar med tornliknande mittparti; i mellersta delen står den heliga stenen – betylen; t.h. och t.v. syns rökelsekar. Taket är smyckat med duvor; över tornet mänskära och stjärna. På tempelgården t.v. ett offerbord, t.h. tre andra runda offerplatser. 22,23 g. 31,9 mm.

6. Efesos. *Claudius*, 41–54.

Åts.: Claudius högervända porträtt med lagerkrans, därbakom Agrippina II med mantel.

Fråns.: ΕΦΕ-CIA Kultstaty föreställande Artemis från Efesos med hög polos med nedhängande band på huvudet; i armarna hänger ullbindlar. Hon har ett flerradigt hals-smycke och kjolen är indelad i kvadratiska fält. 7,32 g. 19,9 mm.

beviljar de troende audiens, och som också ger gudarna deras namn. Asklepios var antingen den pergameniske eller den epidauriske Asklepios. Med Artemis kunde man mena antingen den från Perge eller den mer berömda (och här på bild 6 avbildade) Artemis från Efesos.

Gudarna var det viktigaste temat på mindreasiatiska mynt med ett undantag: Tyche. Med Tyche avses allt som en stad innebar. Hon är på en gång personifikation av och symbolen för stadens Öde. Hon framställs med en murkrona på huvudet och iförd lång klädnad. Oftast håller hon ett ymnighetshorn på armen. I den andra handen håller hon också ofta en för den specifika staden typisk symbol, som i det här fallet på bild 7, en staty av Artemis Pergaia. Den egna stadens Tyche hade en för de lokalpatriotiskt inriktade grekerna viktig roll och hon blev i kulterna betraktad som nära nog en gud.

Den politiska roll som en stad spelade framgick av de titlar som följde stadens namn på mynten. Särskilt eftersträvd var titeln Neokoros. Om denna titel kämpade de viktigaste städerna i provinsen. Kejsarna förlänade städerna – en i varje provins – dessa privilegier med stor omsorg och utnyttjade dem politiskt för att belöna trogna städer. Med neokoriteteln följde rätten att i respektive provins ha ett tempel ägnat kejsarens kult och att vara mötesplats för provinsens "riksdagar". Vårt exempel på bild 8 nämner inte bara denna titel utan också en annan, nästan ännu mer eftersträvd, men den nämns bara indirekt. Varje gång städerna i provinsen samlades hölls en stor procession när man tågade in i mötestaden. Turordningen i denna procession bestämdes av städerna själva. De beslöt vilken av städerna som var den förmästa och därmed vilken stads processionsdeltagare, som skulle få gå först i tåget in i staden. Städerna skulle ha bestämt detta om det inte vore så att de nästan alltid var oense med varandra, ty varje stad hävdade att den egna staden var förmästa. I vårt fall hette stridstuparna Beroia och Thessalonike i Makedonien. Nu erhöill under kejsar Gordianus Thessalonike sin första neokorivärdighet, och därmed rätten att vart fjärde år arrangera de pythiska spelen, så kallade efter de berömda pythiska spelen i Delfi. För att fira denna seger över sin rival Beroia i striden om hedersplatsen i Makedonien lät Thessalonike slå denna sin dittills största och typri-

7. PERGE (Pamfyljen). *Valerianus*, 253–260. 6 assaria.

Åts.: AV · KAI · ΠΙΟΥ · - - ΟΥΑΑΕΡΙΑΝΟC CEB. Högervänd byst med harnesk och lagerkrans.

Fråns.: ΙΕΡΑ ΛΑΜΠΡΑ ΕΝΔΟΞΟC / ΠΕΡΓΗ (=Det heliga, glänsande, berömda Perge). Stads gudinnan sittande åt vänster på en låg tron med polos på huvudet. I högra handen håller hon en kultstaty föreställande Artemis från Perge (Pergaia), i den vänstra håller hon ett ymnighetshorn. I fältet t.v., siffran 6 som är valörbeteckning.

8. THESSALONIKE (Makedonien). *Gordianus III*, 238–244

Åts.: AV · K · M · ANTΩ · ΓΟΡΔΙΑΝΟC. Högervänt porträtt med lagerkrans.

Fråns.: ΘΕCΣΑΛΟΝΙΚΗ [ΩΝ ΝΕΩΚΟΡ] ΩΝ ΠΥ·ΘΙ·Α·Α· (=Mynt slaget av invånarna i Thessalonike, som har ett kejsartempel tillägnat kejsaren av provinsen, på grund av de pythiska spelen.) Priskrona på en trefot. 9,87 g. 25,7 mm.

kaste serie, till vilken detta mynt hör. Fram till dess att Gordianus förlänade neokoratet till Thessalonike hade nämligen Beroia med stolthet i sina inskrifter påpekat att hon var den enda stad som hade ett neokorat. Att Thessalonike numera kände sig vara den förnämsta staden visade man genom texten på mynten: Sista bokstaven i Pythia (ΠΥΘΙΑ) står så ensam att man också kunde uppfatta den som ett A, dvs även som den grekiska siffran 1. Thessalonike reser alltså med denna myntutgivning anspråk på att vara stad nummer 1.

Alla avbildningar i denna artikel kommer från en specialsamling av grekiska mynt från romersk kejsartid sålda den 18 september hos Münzen und Medaillen AG i Basel. (Katalogen kan beställas till självkostnadspris 25 SFR från Münzen und Medaillen AG, Postfach 3647, CH-4002 Basel, eller via fax 009 41 61 272 75 14.)

Översättning och lätt bearbetning:
Harald Nilsson

Kungligt merovingiskt mynt

Kungl Myntkabinettet inköpte i januari 1995 ett merovingiskt mynt på en auktion i Basel. Myntet är präglad för kung Charibert II (629–32) av Akvitanien i myntorten Banassac. Charibert II var son till Chlotar II (584–629) och bror till Dagobert I (629–39). Sista åren av Chlotars och hela Dagoberts regeringstid var merovingernas höjdpunkt. De behärskade hela merovingernas rike. För den enfaldige och kortlivade sonen Charibert hade fadern skapat ett underordnat kungadöme – Akvitanien.

Banassac är en liten by nära Mende, huvudorten i departementet Lozère i Gévaudan beläget i södra Frankrike. Banassac var ett viktigt keramiskt centrum under gallisk tid och fram till andra århundradet efter Kristus.

Under merovingisk tid saknade både Banassac liksom Rodez betydelse bortsett från myntningen. Mynt präglade i Banassac och Rodez har ovanliga fransidesmotiv – bägare respektive monogram – i stället för kors. Chariberts namn finns endast på några få mynt från Banassac men

inte på något från Rodez. Genom de få kungliga mynten kan man datera alla till 620- och 630-talen. Tidigare forskare har ansett att mynt med en bägare som fransidesmotiv utan texten BAN är präglade i Javols, beläget nära Mende. Men de engelska forskarna Philip Grierson och Mark Blackburn menar att hela myntningen är så enhetlig att alla dessa bör ha präglats i Banassac.

Från viktiga myntorter i Akvitanien med många kända myntmästare finns få eller inga mynt bevarade. Två tredjedelar av de bevarade mynten från Akvitanien är präglade i Javols-Banassac och Rodez. En stor del av de senare kommer troligen från någon enstaka idag okänd skatt. Mynten präglade i Banassac under Charibert av Akvitanien är kända för sin goda kvalitet. De merovingiska mynten från denna tid är annars vanligen präglade med en stamp som är större än myntämnet. Resultatet är att texten delvis hamnat utanför platten, vilket då gör myntet svårtytt eller helt oläsligt.

Inger Hammarberg

Triens (tremissis) präglad för Charibert II (629–32), Banassac, Akvitanien.

Åts: Högervänt huvud med diadem.

+CHARIBERTVSREX:.

Fråns: Kors över liturgisk kalk, prydd

med band (?). BANNIAEIAE OFIIT.

Foto: RIK-f. Skala 2:1.

Ett omtalat halvöre Säter 1628

Hur avfall blir övningsmaterial åt en nyanställd gravör

Av Jan-Olof Björk

Medvetet eller omedvetet ändrade detaljer i myntbilden på numismatiska objekt intresserar samlare. Sådana ändringar har gjorts så länge mynt har präglats. Inom den svenska myntserien känner man exempel från såväl medeltiden som nya tiden. Men också efter det att myntningen övergått från att ha varit ett yrkesmässigt hantverk till industriell produktion i samband med införandet av ringpräglingen finns flera exempel på detta.

Orsakerna till korrigeringar eller ändringar i myntets bild kan vara flera. En har självklart haft grund i att det ursprungliga motivet blivit inaktuellt eller föråldrat. Andra orsaker kan ha varit rena felgraveringar, fel-pussningar som rättats när de observerats, eller avsaknad av den ordinarie punsen. Årtalskorrigeringar är relativt vanliga. Dessa förekommer redan på de först präglade kopparmynten, klippingarna. I dessa fall har man punsat om de gamla stamparna. De hammarpräglade klippingarna, 2- och 1/2-öret från 1627, är exempel på detta. Det är osäkert om några ettören från detta år har genomgått samma procedur. Säkert är emellertid att det förekommer hammarpräglade halvören 1626, som är slagna med en omgraverad eller ompunsad stamp ursprungligen avsedd för 1625. "Klassiska" varianter från den tidiga rundmyntspräglingen är nyköpingsörena från 1627 med sista siffrorna i årtalet skrivna med arabiska siffror¹, till skillnad från de övriga vilka är av romersk typ. Den mest sällsynta bär årtalet M:DC:XXV². Dessa märkvärdiga mynt är dock ej resultat av felgraveringar eller dylikt. Gravören har helt enkelt missbedömt utrymmet i omskriften och inte fått plats med hela årtalet uttryckt på ett korrekt sätt. Han blev därför tvungen att tillgripa den minst utrymmeskrävande möjligheten. En parallell till detta är Kristinas välkända ettöre med "arabisk 4:a" i årtalet². Andra exempel på "rena" årtalsändringar finns representerade på ett märkligt 1/4-öre 1644. Årtalet är ompunsat från 1645 ! Det tillhör ovanligheterna att man "bakdaterar" mynt. Karl XI:s "KM-serie" innehåller relativt många årtalsändringar. Karl

XII:s myntning finns också representerad med bland annat 1/6 öre SM 1708 och 1718, vilka är ändrade från 1707 respektive 1716. Uppräkningen kan göras mycket längre, dock utan att man för den skull med säkerhet vet att den är fullständig. Trots stor amatörforskning under senare tid kvarstår dock outforskade områden inom gravyr- och präglingsstekniken.

Halvöret med "halvmånar"

Anledningen till detta förfarande med gamla präglingsverktyg är uppenbar; man försökte utnyttja de dyra och i tillverkningshänseende säkerligen komplicerade punsarna, valsarna eller stamparna så länge det gick. Tidspresen vid myntproduktionen gjorde att man tvangs att ändra gamla, ännu brukbara verktyg. Åtminstone när det gällde den tidigaste kopparmyntningen under Gustav II Adolf, men alldeles säkert även senare, sattes den myntade mängden koppar i främsta rummet på bekostnad av kvalitet och estetiskt utseende. Bortsett från ändrade siffror eller bokstäver i årtal respektive omskrift etc. är det tämligen ovanligt med ändrade detaljer på kopparmynten. Med andra ord har de mer dominerande bildelementen oftast behållits i ursprungligt skick.

På B Ahlströms auktion nr 51 såldes ett ur tillverkningssynpunkt intressant halvöre 1628 präglat i Säter under Marcus Kocks myntmästarskap, se bild 1. I katalogen, under nummer 186, kan läsas följande: "... Åtsidans sköld omges av rosor varunder den ena är graverat en halvmåne och en månguddig stjärna. Denna symbol kan vara gravörens egen. Stjärnan känns igen från Nyköpingsöret 1628 med tre myntmästarmärken. Detta mynt är ett intressant exempel på hur stilar och stampframställning kunde växla mellan Säter och Nyköping." Detta exemplar har under senare år varit till salu ytterligare ett par gånger. Exemplaret, som troligen påträffats i ett fynd, dyker först upp på B Ahlström auktion nr 26 år 1982. Både i denna katalog och när myntet säljs nästa gång, Mynthuset auktioner nr 2, år 1990, har katalogförfattarna observerat de kuriösa inslagen i myntets bilder. I Ahlströms

katalog 26 har följande notis införts: "Slät sköld mellan två rosor, varunder den högra en stjärna och bågförmig prydnad (halvmåne). Årtalet är felpunsat i stampen [läs valsens, författarens kommentar] och har följande utseende M:DCXX:VVIII. Siffran V (5) medtagen två gånger. Bakvända N i fransidans omskrift."

Referenslitteratur och kända exemplar

Katalogförfattarna har inte hittat någon tidigare referens i litteraturen. Dock omnämns ett snarlikt halvöre, se bild 2, i de båda vedertagna referensverken över svenska kopparmynt. I Hallborg / Hartman (HH), under typ C och varianten 55, upplyses läsaren om följande: "En bågförmig prydnad å hvardera sidan af skölden nedom rosorna." Notabelt är att den "bågförmiga prydnaden" sägs finnas på båda sidor om skölden. Enligt tidens sed är ägarna till de ovanligaste mynten (tre kända exemplar, eller färre) namngivna i boken. Av denna variant kände författarna endast till ett exemplar, "Hn", d v s "läroverksadjunkten R W Hartman i Gefle", den ene av författarna till ovan citerade verk. Hartman sålde sin myntsamling till kommissarien C J Nordqvist i Gävle. Denne tillhörde utan tvekan skaran av storsamlare under slutet av 1800-talet. Efter att ha plockat ut de mynt som intresserade honom i Hartmans samling lät han sälja återstoden under dennes namn på Bukowskis auktion nr 98 år 1896. Då Hartmans exemplar av HH 55 ej är upptaget i auktionskatalogen får man förmoda att myntet behållits av Nordqvist. Att så var fallet bekräftas av Nordqvists efterlämnade samling. Liksom många andras samlingar såldes också denna på auktion av Henry Bukowski. I den ovanligt omfattande katalogen nr 125, år 1899, återfinns halvöret. Myntet köptes troligen av den välkände plåt- och kopparmyntsamlaren i Skövde, Gustaf Cavalli, till det mycket höga priset av 23 kronor och 5 öre!

Det andra referensverket över kopparmynt är auktionskatalogerna över just denne Cavallis efterlämnade samling av kopparskiljemynt. I katalog nr 6 skriver T G Appelgren,

vilken bistod N F Boberg vid katalogiseringen, följande under nr 128-29: "Riksvapnet i slät sköld mellan två rosor (4)³, nedom dessa, på vardera sidan av skölden en bågförmig prydnad." Objekt nr 128 köptes av T G Appelgren på uppdrag av generalkonsuln Axel Ax:son Johnson. Myntet förvaras nu i Avesta myntmuseum. Mycket tyder på att just detta exemplars proveniens är Nordqvist / Hartman. Exemplaret är lackerat och försett med bläckskriften "55". Detta, i våra dagars upplysta samlarvärld, förkastliga beteende kännetecknade dessvärre Hartman⁴. Jämför för övrigt hur Cavalli behandlade sina cirka tretusen plåtmynt⁵! Lyckligtvis tycks hans enorma samling av kopparskiljemynt ha undgått riktning och grafitering. Det "kompletterande" exemplaret, nr 129, förvärvades av en annan av dåtidens verkliga storsamlare, Sven Svensson, vilken sedermera testamenterade sina makalösa samlingar till SNF. Myntet ägs för närvarande av Svenska Numismatiska Föreningen och har nr 2108. Eftersom typvarianten saknas i Kungl. Myntkabinetet och möjligen kan komma att inlemmas med dessa har myntet inte sålts.

Av de två varianterna med "halvmånar" är följande exemplar därmed kända :

- I. Med "halvmåne" på högra sidan om skölden, valsställning 180° (HH -, Cav -) :
 1. Kungl. Myntkabinetet, Stockholm.
 2. Ex B Ahlström myntauktioner AB, katalog 51:186, 1995 (bild 1).
- II. Med "halvmåne" på båda sidor om skölden, valsställning 180° (HH 55, Cav 128 - 29) :
 1. Sven Svenssons samling, SS 2108.
 2. Avesta myntmuseum.
 3. Stora Kopparbergs Bergslags AB, Falun.
 4. Privat ägo (bild 2).

Gravören i Nyköping

Per-Göran Carlsson har i en artikel⁶ försökt förklara "halvmånens" existens. Carlsson, liksom katalogförfattarna till Ahlströms 51:a auktion, tror sig ha att göra med ett gravörsignum eller likvärdigt. Carlsson drar paralleller med Claes Hindrickssons myntning i Arboga 1627-28. Hindricksson var myntmästare i Arboga nämnda år och nyttjade bl a dels in-

Bild 1. 1/2 öre koppar präglat i Säter 1628 (HH -, Cav -). Notera den svagt tecknade "halvmånen" under högra rosan på åtsidan. Det är en rest av sidoprydnaderna från den äldsta riksvapentypen. Rosorna, åtsidekronan med nio ädelstenar, de elegant tecknade sveakronorna och bakvända N i omskrifterna är troligen "minnen" av Sätters förste egne gravör, Petter Michelsson. (Foto B Ahlström myntauktioner AB, Stockholm. Skala 1:1.)

Bild 2. 1/2 öre Säter 1628 (HH 55, Cav 128 - 29). Lägg märke till "halvmånarna" på båda sidor om skölden och den äldre sköldens överkant strax under den nya, på försloringen i skala 1,5:1. (Alla följande : foto G Hildebrand, skala 1:1, privat ägo.)

tialerna till sitt namn, C H*, dels en i sköld liggande halvmåne med två stjärnor⁷. Närmare studium av berörda Säter-halvören ger vid handen att något samband mellan dessa och arbogamyntningen under Claes Hindricksson ej finns. Förklaringen till sätermyntens "halvmånar" finns att hämta i tillverkningstekniken. Mer om detta nedan.

Dock tar Carlsson upp mycket intressanta samband mellan *Marcus Kocks* myntning i Nyköping, Säter och Arboga. Han skriver: "Beträffande detaljstilar är de många gånger överraskande lika varandra och i bland helt punsidentiska. Dessa omständigheter talar för att den komplicerade framställningen av präglingsvalsar gjordes, åtminstone inledningsvis, centralt i Nyköping på uppdrag av eller för också Säters myntverk och under 1628 även åt Arboga (under *Kocks* myntmästartid där)." Av bevarat källmaterial⁸ framgår att allt gravöarbete och valstillverkningen under 1627 till och med slutet av 1628 skedde i Nyköping för de tre myntverkens räkning. Gravören eller punssnidaren var alldeles säkert en mycket viktig person som arbetade direkt under myntmästaren.

I detta perspektiv ter det sig naturligt att puns- och valstillverkningen ägde rum i Nyköping, där myntmästaren residerade. Kanske även de ekonomiska aspekterna fällde avgörande. Måhända trodde man till en början att centralt placerade gravörer i Nyköping kunde klara tillverkningen av valsarna till alla tre myntverken.

Den första gravören i Säter

Kronans kontrollant vid myntverket i Säter, Daniel Hansson, framförde kring halvårsskiftet 1628 många skriftliga klagomål på förhållandena där⁹. Av dessa framgår att bland annat avsaknaden av en egen gravör ställde till stora problem. Eftersom produktionen var beroende av valsar från Nyköping tvangs man att nyttja de gamla utslitna, med "slarviga och skorviga slantar" som följd. Så sent som den 20 oktober 1628 hade ännu ingen gravör anställts vid Säter, enligt ett brev från Hansson⁹. I samma brev omtalar han att "svarvebruken", d v s svarvstolar för valsarnas svarvning, varit färdigställda i fjorton dagar. Någon gång från slutet av oktober eller därefter anställdes den *förste* gravören i Säter. Denne är troligen Petter Michelsson¹⁰, som via förvotid under *Marcus Kocks* gravör i Nyköping fick förtroendet att ansvara för gravörsysslan i Säter¹¹.

Det är högst troligt att det bara fanns *en enda* gravör i Nyköping under myntverkets tre produktionsår. Tyvärr känner vi i dag inte till namnet på denne gravör, som var Michelssons läromästare.

Något om gravörstilarna

Om man bortser från Michelssons få punsar, som också användes på nyköpingsmynten, existerar endast en stil avseende myntens detaljer och bokstäver. Detsamma gäller självklart för sätermyntens fram till mitten av år 1628, som ju denne till namnet ökande gravör också tillverkade. Fördelarna kan tyckas uppenbara både ur ekonomisk och administrativ synvinkel. Att *en* gravörs hand har tillverkat åtminstone punsarna går att bevisa, ty alla bildelement – förutom landskapsvapnen på fransidorna – förekommer punsidentiska på de tre orternas mynt. Jämför till exempel åtsidorna på *bild 3*. Förmodligen syssetsattes någon ytterligare person vid valstillverkningen och dess punsningsarbete. Michelssons tid som "provanställd" i Nyköping går att påvisa med hjälp av de punsar han med största säkerhet tillverkade under denna tid.

Nyköpingsmynt med detaljer som är karaktäristiska för *sätermyntens 1628-31*, d v s från Michelssons punsar, är mycket sällsynta. Troligen har åtsideskronan med de iögonfallande nio stenarna i kroningen, *jämför bilderna 1, 2 och 4a*, tillverkats av honom. Detsamma gäller fransideskronan (HH 13) på *bilderna 1, 2 och 4b* och de något mindre bokstavstyperna för omskrifterna. Dessa mynt bär årtalet 1628 och bör ha präglats någon gång under sensommaren eller hösten. Kronologin bekräffas av deras sällsynthet och framför allt med de sköldtyper de förekommer tillsammans med¹². Punsarna och eventuellt valsarna till det i denna artikel omdiskuterade Säter-halvöret 1628 har förmodligen tillverkats av Michelsson. Åtsideskronan är relativt ovanlig också på mynten från Säter, medan kronan (HH 13) ovanför dalavapnet på fransidan är mycket vanlig. I princip alla halvören från mitten av 1628 till de sista utgåvorna 1631 bär denna krona. Dessa båda kron typer förekommer på såväl ett- som halvören.

Framför allt tre saker skiljer sig mellan Michelssons och den äldre gravörens stilar. Michelssons åtsideskronor är försedda med fem, sju eller nio ädelstenar i kroningen till skillnad från den äldres fem eller tre korslika utsmyckningar. Han hade också

eigenheten att förse mynten med rosor, rosetter etc, vilket inte förekommit tidigare, samt något mindre och mer välproportionerade bokstavspunsar. På det hela taget synes Michelsson snabbt ha utvecklats i gravöryrket, och personligen anser jag att han var en väl så skicklig gravör som sin läromästare. Framför allt behärskade han de heraldiska motiven genom sitt klara och distinkta manér.

Avfall blir övningsmaterial

Varför förekommer "halvmånar" i myntbilden och vad var syftet med detta? Svaret på frågan kan vara att detaljen är ett önskat resultat av spariver, i form av återvunnet myntningsmaterial, och en nyanställd gravörs första lärospån på myntverket. De aktuella halvörena tillverkades troligen med hjälp av ett felpunsat präglingsband¹³. Den som punsat fel bör ha varit läromästaren själv. "Avfallet", som mestaren troligen inte ville befatta sig med, blev då lämpligt övningsmaterial för den oerfarne Michelsson. Men vad var det då som hade punsats fel? Och varför kan mynten inte vara ett resultat av omgraverad riksvapenpuns eller ompunsade valsar?

När det gäller omgraverade punsar så användes *tre* huvudpunsar för att bygga upp riksvapnet, nämligen sköldens konturlinjer, kronan och sidoprydnaderna. Detta kompletterades sedan med detaljpunsar för exempelvis sköldens sveakronor, lejon etc. Rester av *sidoprydnaderna* kan alltså inte framträda om man omgraverat den gamla *sköldtypen*. Dessutom fanns ju riksvapentypen kvar på mynten från Nyköping och Säter långt efter 1628.

Att valsen inte kan vara omgraverad framgår av det fåtal bildrester som finns på de "nya" mynten. Omskriften är till exempel inte omgraverad. Det vore för övrigt tekniskt omöjligt att punsa in den relativt stora riksvapenskölden samt de yttre och inre flätade ringarna i den konvexa valsytan¹³. Kan man i efterhand få klarhet i vad som ursprungligen varit inpunsat i det plana präglingsbandet? För att besvara den frågan måste man studera den tidigare, d v s första riksvapentypen för dessa halvören.

*Sedan detta skrivits har det visat sig att CH = Caspar Hedwiger.

Se kommande artikel i SNT.

Bild 3. a: 1/2 öre Nyköping 1627 (HH 171), b: 1/2 öre Säter 1627 (HH 33),
c: 1/2 öre Arboga 1628 (HH 216). Samtliga punsar till myntbilderna är tillverkade av den äldre gravören i Nyköping. Notera de identiska riksvapnen. Sidoprydnadernas yttersta delar har bildat "halvmånarna" på mynten på bilderna 1 och 2.

Bild 4. a: 1 öre Nyköping 1628 (HH 174). Båda sidor graverade av den äldre gravören i Nyköping. Identisk åtsidekrona med mynten på bild 3. Frånside-kronan (HH 12) finns också på mynten på bild 3a och b.

b: 1 öre Nyköping 1628 (HH -). Åtsidans krona med nio ädelstenar i kronringen och elegant tecknade sveakronor i skölden. Punsidentiska med 1/2 öre Säter, bild 1 och 2. Jämför skillnaden på mynt 4 a. Valsen för åtsidan har troligen graverats / punsats av Petter Michelsson.

c: 1 öre Nyköping 1628 (HH 183, året utan M). Frånsidan med "säterkrona" (HH 13) ovanför gripen. Jämför bild 1 och 2. Notera även hur illa gripens mellankropp är punsad (för lång) och maneret med interpunktion mellan X och V i året. Valsen för frånsidan har förmodligen graverats / punsats av Petter Michelsson.

”Halvmånen” – ett misslyckat präglingsresultat

Riksvapentypen på *bild 3* är den enda förekommande på Nyköpings-halvörena, bortsett från det extremt rara ”provmyntet” av halvörens valör och fyrks storlek från 1629 (HH 220) samt den likaledes rara halvörestypen med rak sköld utan de säregna sidoprydnaderna från samma år (HH 195). Typen behövs med andra ord i princip ända tills myntverket i Nyköping lades ned år 1629. På sätermynnten förekommer typen på alla halvörens från begynnelseåret 1627 till mitten av 1628, samt på en förhållandevis sällsynt utgåva från 1629. Riksvapnet finns självklart också representerat på det sällsynta halvöret präglat i Arboga 1628. Studerar man den förstoraade åtsidan på myntet med ”halvmånar” på båda sidor om skölden, på *bild 2*, finner man spår av de översta sidoprydnaderna från den gamla valsen. Dessa syns svagt, upptill på var sida om skölden, jämför med riksvapnen på *bild 3*. Också den äldre sköldens horisontella överkant syns strax under den nya. Den äldre skölden är mycket riktigt ca 1 mm lägre än den nya, 18 mm jämfört med 19 mm. Ett mått mellan ”halvmånarnas” ytterkanter är 21-22 mm. Detta mått är identiskt på den äldre riksvapentypen, mellan prydnadernas ytterkanter. Inbördes placering mellan resterna av de äldre myntbilderna överensstämmer också med den äldre riksvapentypen. Myntet med en ”halvmåne” har svaga rester av de äldre sidoprydnaderna även till vänster om skölden.

”Halvmånarna” är alltså rester av sidoprydnaderna till halvörens första riksvapentyp, vilka varit inpusade i det begagnade präglingsbandet.

Gravörmästaren har helt enkelt låtit någon, förslagsvis en nyanställd gravör – Michelsson – tillverka nya punsar och låtit honom ”träna” på en eller flera gamla felpusade präglingsband. I bandets yta fanns ju hela det äldre riksvapnet inpusat. Det behövdes en avslipning innan punsningens arbetet kunde utföras. Kanske återstod spår av det äldre riksvapnet efter slipningen, ty de halv-cirkelformade yttre delarna av sidoprydnaderna tillhör de djupast inpusade detaljerna. I annat fall framträdde de, med största säkerhet, i samband med hårdningen av valsen. Det finns en parallell till detta fenomen när det gäller klippingmyntningen i valsverk¹⁴. Några få exemplar av 1626-års ettöre har på åtsidan fullt tydliga delar av 1625-års frånsida. Med

andra ord finns årtal på båda sidor, 1626 respektive 1625!

Denne gravör i behov av övning bör ha varit nyanställd och oerfaren. Den äldre och erfarne gravören hade ju redan sina egna punsar vilka, som tidigare nämnts, användes även i fortsättningen för såväl Nyköpings som Sätters produktion. Dessutom skulle säkerligen ingen så betydande yrkesman acceptera att arbeta med begagnat och kanske kasserat material.

Spåren av Michelsson

Att vi har att göra med en erfarne gravör när det gäller dessa Säterhalvörens styrks även av de många felgraveringar som nämnda mynt är behäftade med. Som tidigare påtalats är bokstaven N spegelvänd i omskrifterna på båda sidorna. Carlsson skriver i sin artikel att ”punsen i själva verket, av misstag, gjorts rättvänd vilket vid användning resulterar i just ett spegelvänt N. Det är just vad som *inte* inträffar. Rättvänd puns – spegelvänd vals – rättvänt N på de färdiga mynten! Punsen har alltså av misstag gjorts *spegelvänd*.”

Frånsidorna till de sedan gammalt eftertraktade ettörena utan M i årtalet kan också mycket väl ha tillverkats av denne gravör. På dessa mynt, både från Nyköping (HH 183), se *bild 4b*, och Säter (HH 42 - 43), förekommer endast den tidigare omtalade frånsidekronan (HH 13). Till yttermera visso tycks det som om det är första gången en rosprydnad förekommer på Gustav II Adolfs kopparmynt. Den förekommer i omskriften, efter CVPREA, på en ytterst rar variant av nyköpingsöret 1628 utan M i årtalet (HH 183a). Dessa rosor blir under 1628 mycket vanliga på sätermynnten. De finns både i omskriften, klockan tolv på frånsidan, och som prydnader i de öppna fälten vid åtsidans riksvapen. Rosorna som sköldprydnader är relativt vanliga på Sätters ettören medan de är mycket frekventa på halvörena. Rosen som bildelement förekommer i Nyköping, som sagt, bara på öret utan M och på de mycket sällsynta mynten ur gruppen som saknar tofsar vid riksvapnets voluter (HH 179 - 182). Någon gång under mitten av 1628 utges iögonfallande mynttyper, liknande denna, från alla tre myntverken. Den gemensamma faktorn är just att alla bär rosor som utsmyckning vid riksvapnet och att åtsideskronorna och sköldkomplexeringarna är punsidentiska. Punsarna och gravörstilen känns igen från det förmodade Michelssonska halvöret

1628 med ”dubbla riksvapen”. Det är för övrigt mynt från Nyköping ur denna grupp som stundom har myntmästarmärken vid sidorna av riksvapnets krona¹⁵ (HH 181). Man kan diskutera om de är en okunnig gravörs eller en erfarne myntmästares verk. Intressant att notera i sammanhanget är att även här dyker den i Nyköping mycket rara frånsidekronan (HH 13) upp. För mera uttömmande redovisning av de två gravörernas stilar, förekomst och uppdelning på myntorterna samt variantbeskrivning mm, hänvisas till en kommande skrift i ämnet¹².

Noter

- 1 SM 149b, c och 150b, avseende Gustav II Adolf och I öre Nyköping 1627.
- 2 SM 109b, avseende Kristina.
- 3 (4) hänvisar till planschdel i HH och betecknar i detta fallet rosornas utseende. Tyvärr är planschdelen långt ifrån komplett vad avser kron typer etc.
- 4 L Andersson skriver, i samband med att han bevisat Bukowskis 96:e auktion (Hartmans mynt), bland annat följande om denne; ”Jag köpte ett fåtal, deribland HH 68 och HH 116, som med säkerhet tillhört Hartman, det sistnämnda i egenkärligt på den fernissa, hvarmed H. brukade öfverstryka sina mynt.”
- 5 I postum artikel av T G Appelgren, införd i *SNV* nr 9/10 1991, citerar denne ur brevväxling mellan G Cavalli och J F H Oldenburg. Det framgår att Cavalli behandlade sina plåtar med ”blyerts” (grafit) samt riktade dem.
- 6 Artikeln ”Under luppen – del 4” är införd i tidskriften *Nordisk filateli* april 1992.
- 7 Appelgren *NM XXI*. På sid 66 finns M Kocks och C Hindrickssons myntmästarmärke illustrerade. Jämför Stiernstedt ”Om kopparmyntningen ...” sid 17 ff. Se även illustrationer i HH och Cav.
- 8 Norberg, *NNÄ* 1940. Källor anges på sid 58 ff.
- 9 Norberg, *NNÄ* 1940, sid 49 ff (kamararkivet ankomna brev 1628, volym 25).
- 10 Norberg, *Avesta*. I not 236 på s 249 citeras ett odatat brev från 1642. Norberg skriver att Michelsson klagar ”över att myntmästaren Anton Grot ville taga ifrån honom tjänsten och anställa en annan, billigare kraft. Peter Michelsson säger sig ha i *fjorton års tid* varit gravör i kronans tjänst ...”.

En amerikansk check med Jenny Linds porträtt

Som säkert de flesta redan vet återuppväcks 50-kronorssedeln. En nyhet är att vår stora sångerska Jenny Lind kommer att avbildas på sedeln. Hon valdes i konkurens med Ellen Key och Karin Boye.

Det är dock inte första gången som Jenny Lind förekommer i sådana sammanhang. År 1853 trycktes nämligen en amerikansk check som bl a avbildade "den svenska näktergalen". Det är en check från Sisson & Chapman Banking Office i Lyons, State of New York. Checken är ut-

ställd på \$199.00. Utseendet är som vanligt, när det gäller nordamerikanska sedlar och checkar, innehållsrikt med flera bildkompositioner. Här finns t ex längst upp till höger figurer som representerar handel och frihet. Till vänster blickar Jenny Lind mot betraktaren. Bilden bygger på ett fotografi av sångerskan.

Hon är annars kanske den enskilda svenska kvinnan som har fått flest medaljer slagna över sig. Det finns t o m en skrift över dessa: *The Jenny Lind medals and tokens* av Leonidas Westervelt, New York 1921 (Numismatic Notes and Monographs No. 5).

Hur kommer det sig att Jenny Lind finns på en amerikansk check? Jo,

hon hade nämligen åren 1850-51 företagit en sensationell turné genom Nordamerika och Kuba. Allt sköttes av impresarion Ph. Barnum. Överallt mottogs hon som en drottning och fick fantastiska honorar – en enda biljett auktionerades bort till 625 dollar! Pengarna skänkte hon ofta bort till välgörande syften. Alla hade hört talas om henne, men få hade hört henne sjunga. Detta var ju i en tid utan TV, radio och CD. Ändå så känns det konstigt att placera Jenny Lind på checken. Tänk bara hur det skulle se ut om en modern check visade Madonnas eller Michael Jacksons porträtt!

IW

Vidare heter det "Han påstår ock, att han var den förste infödde svensk, som lärt detta ämbete."

- ¹¹ Sedan konceptet till denna artikel skrivits har U Ottosson framfört liknande tankegångar i en artikel med titeln "Petter Michelsson - kanske mer än myntgravör". *Mynttidningen* nr 1, 1995.
- ¹² Björk J-O. Manuskript till planerad bokutgivning. *Gustav Adolfs rundmynt präglade i koppar* (preliminär titel på manus, 1994).
- ¹³ Björk J-O. Jfr artikeln "Valsverkspräglingen av Gustav Adolfs kopparmynt". *SNT* 1995:3.
- ¹⁴ Almer Y och Carlsson I. Jfr artikeln "Valsverkspräglad klipping med dubbla årtal 1626/1625". *SNT/Myntkon-takt* 1981:1.
- ¹⁵ Serrestam S. Jämför artikeln "Nyköpingsöret med tre myntmästarmärken". *SNT* 1992:7.

Källor och litteratur

- Ahlström B, Almer Y, Hemmingsson B.** *Sveriges Mynt 1521 - 1977* (SM), Stockholm 1976.
- Andersson Lorentz.** Biografiska anteckningar över dennes samlarkollegor vid slutet av 1800-talet, Karlstad 1910. Orginal i KVHAA, Stockholm.
- Appelgren T G.** Om märken, hänsyftande på ämbets- och tjänstemän vid svenska myntverk. *Numismatiska Meddelanden* (NM) XXI, Stockholm 1918. Även särtryck.
- Björk J-O.** Gustav Adolfs rundmynt präglade i koppar, 1994. I manuskript med preliminär titel.
- Boberg N F, mynthandel.** Auktionskataloger nr 5 - 9 avseende G Cavallis samling av kopparskiljemynt (Cav). Redigerade av T G Appelgren, Stockholm 1927.
- Hallborg O, Hartman R W.** Utkast till beskrifning öfver Gustaf II Adolfs och

Christinas kopparmynt ... (HH), Stockholm 1883. *NM VIII*.

Norberg P. Sätters garmakeri och myntverk. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* (NNÄ) 1940.

Norberg P. *Avesta under kopparbrukets tid*, del 1 och 2, Stockholm 1956.

Stiernstedt A W. *Om kopparmyntningen i Sverige och dess utländska besittningar*, Stockholm 1864.

Stiernstedt A W. *Beskrifning öfver svenska kopparmynt*, Stockholm 1871.

Tingström B. *Avesta myntmuseum*, Uppsala 1995. *NM XXXIX*.

Auktions- och lagerkataloger från firmorna: H Selling, H Bukowski, D Holmberg, T G Appelgren, N F Boberg, Stockholm och Göteborgs staders bokauktionskammare.

Johannes Bureus som förlagetecknare än en gång

I min artikel *Förlageteckningar till svenska mynt från 1600-talet* i SNT 2 • 95 berördes bland annat Johannes Bureus' roll såsom upphovsman till utseendet på 1604 års myntserie, samt att han möjligtvis även legat bakom de bevarade förlagsritningarna till 1609 års Göteborgsmynt. Till hans oeuvre hör även myntavbildningarna i form av träsnitt på 1594 års myntplakat, tryckt i fyrahundra exemplar hos Andreas Guterwitz i Stockholm. Bureus kvitterade nämligen sammanlagt 46 daler under våren 1594 för detta arbete.

Johannes Thomasson Bure (Thomae Bureus) föddes den 25 mars 1568 på prästgården Berga, Åkerby socken i Uppland. Fadern, Thomas Matthiae, var kyrkoherde. Johannes Bureus anställdes 1590 i kungens kansli och fungerade bl.a. som notarie vid Uppsala möte 1593 och "korrektor" vid tryckningen av mötets beslut samt den Augsburgska bekännelsen. Den 20 augusti 1599 erhöll han ett pass för att resa omkring i riket och avbildade runstenar och några år senare blev han jämte Johan Skytte utsedd att fungera såsom lärare för den unge Gustav Adolf. Bureus' titel ändrades med tiden från kansliskrivare till "Kungl. Maj:ts bibliothecarius och antiquarius", förmodligen utan någon formell bekräftelse, men som ett uttryck för vad som sedan länge blivit en verklighet.

Från 1630 kan Bureus dock officiellt anses ha haft befattningen som vår förste riksantikvarie. Han avled först 1652, i den för tiden aktningssvärda åldern av 84 år.

Bureus hade många strängar på sin lyra. Han hade med framgång studerat klassiska språk och hade för sin tid omfattande kunskaper i teologi, kemi, geometri, astronomi, mekanik och arkitektur. Det är dock som fornforskare och inventerare av fornminnen, bl.a. runstenar, som han blivit känd för eftervärlden. Hans verksamhet som konstnär och förlagetecknare är endast fragmentariskt kartlagd.

Bureus' självbiografiska anteckningar ger en viss insikt i hans ansträngningar inom det konstnärliga området. I januari 1601 uppfann han "konterfejgallran att konstigt måla efter" och i slutet av år 1603 skriver han, att "när mig fattades föda lagar Gud alltid att jag antingen får säjare (ur) att bota (laga), eller att göra signet". Såsom exempel på de

sigill han graverade kan nämnas Uppsala universitets från år 1601.

Han var även verksam såsom träsnidare och kopparstickare. Genom Bureus' anteckningar kan man också skapa sig en bild av honom som tecknare, där de mest skiftande motiv förekommer. År 1601 var han exempelvis sysselsatt med att teckna av Hörningsholms slott, och följande år "avritte" han Stockholm tillsammans med Andreas Bureus och Abraham

Lampadius. På Bureus' lott föll därvidlag att avteckna staden från "Södermalm östan till". Den 24 februari 1604 ritade Bureus "först huru I, II och III mark Svenska skulle myntas", men därefter avritades även "den stora braxnen som fången war".

Bureus har även avtecknat mynt i den berömda handskriftsamlingen *Sumlen*, vilken förvaras i Kungl. Biblioteket. Därur kan bl.a. nämnas

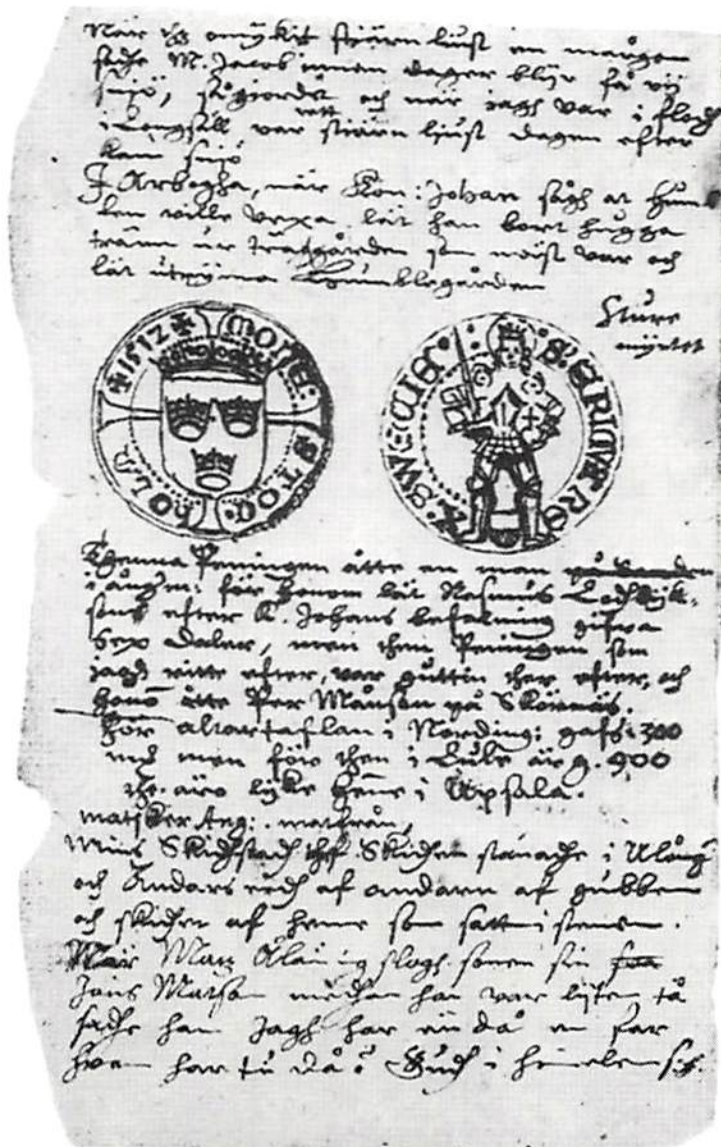

Fig. 1. En sida ur *Sumlen*, den digra anteckningsvolymen av Bureus' hand som förvaras i Kungl. Biblioteket (signum Fa 12).

Fig. 2. Tv. och i mitten avbildas åtsidor till 1604 resp 1607 års fyramark; förlageteckningarna till dessa års myntserier ritades av Johannes Bureus. Som jämförelse avbildas även t.h. förslaget till åtsida till Göteborgs 6-mark i silver; möjligtvis är även det utfört av Bureus vid årsskiftet 1608/09 (se SNT 2 • 95, s. 29ff).

den intressanta avbildningen av Sturemarken 1512 (fig. 1). Bureus noterar under teckningen - som troligen är utförd 1601 - att myntet hade ägts av en man i Ångermanland och på Johan III:s befallning förvärvat via Rasmus Ludvigsson för en summa av sex daler. "Men then penningen som jagh ritte efter", fortsätter Bureus, "war guttin ther efter". Det är således vårt äldsta vittnesbörd om att man förfalskat mynt för samlarändamål. Den Sturemark som Rasmus Ludvigsson köpte i Ångermanland torde för övrigt vara identisk med ett unikt exemplar i Kungl. Myntkabinettet av motsvarande typ.

Helt nyligen framkom emellertid nya, intressanta belägg för Bureus' verksamhet såsom förlagetecknare till mynt. I utgiftsverifikationerna till 1607 års räktekammarbok finns noterat att Karl IX den 2 april debiterats ett belopp om 10 7/8 daler. Summan förärade kungen "Jahan Bureus, sådänn han hade tagit efterretelse till

något afress för effterscr. Peninger, Nembligen: eet Tiugu(markstykke), een Enkild Carolin, eet 4.2.1. och 1/2(markstykke)".

Bureus hade således utfört ett utkast ("afress", jfr tyskans Abriss) till 1607 års myntserie, vilken ju efter kröningen ersatte 1604 års typer. Denna ritning hade kungen tagit till "efterrättelse" när myntens utseende hade bestämts. Såsom grafifikation erhöll Bureus ett exemplar av vardera valören av 1607 års markmynt, från 20 mark samt carolin (16 mark) och nedåt, vilka utbetalades ur kungens privata kassa.

Bureus synes med andra ord ha övertagit den gamle trotjänaren Willem Boys roll såsom leverantör av förlageteckningar till mynt. Tack vare den nyfunna anteckningen stärks också teorin om att Bureus även utfört ritningarna till 1609 års Göteborgsmynt (jfr fig. 2).

Bengt Hemmingsson

Källor och litteratur:

Hemmingsson, B.: Sten Sture d.y:s stor-mynt. *Myntkontakt* 1977/3. B. Ahlström mynthandels auktion 14, 1977, s. 16-18.

Hildebrand, H.: Minne af riksantikvarien Johannes Bureus. *Svenska Akademiens handlingar* 23, s. 21f, 32, 370. Sthlm 1910.

Klemming, G.E.: Anteckningar af och om Bureus. *Samlaren*, 4:e årgången 1883, s. 32, Sthlm 1885.

Lagerqvist, L.O.: Myntförordningen 1594. SNT 1 • 93 s. 15.

Räntekammarböcker 67:2, Kammararkivet (Utgiftsverifikationer till Peder Pederssons räkenskap 1607).

Steneberg, K.E.: Bure, Johannes Thomason. *Svenskt konstnärslexikon*, del I, s. 254, Malmö 1952.

Vennberg, E.: Bure, Johan. *Svenskt biografiskt lexikon*, del 6, s. 688ff, Sthlm 1926.

HÅKAN WESTERLUND

MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

*Spec. sedlar
Betalar bra för sedlar före 1930*

Vasagatan 42
111 20 STOCKHOLM
TEL 08-11 08 07

LUNDS MYNTHANDEL

KÖPER och SÄLJER
BYTER och VÄRDERAR

MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR

GRATIS LAGERLISTA
(uppgiv samlarområde)

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel 046-14 43 69

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt sedlar medaljer
ordnar närmärken

Öppetider
Vardagar 10.00 – 18.00
Lördagar 10.00 – 14.00
Regeringsgatan 6
111 53 Stockholm
Tel. 08-411 50 81
Fax. 08-411 52 23

Moderna medaljer

Rune Karlzon

Ett välbehövligt tillskott till samlingen av samtida svensk medaljkonst är förvärvet av tio gjutna bronsmedaljer av Rune Karlzon, inköpta med anslag från Gunnar Ekströms Stiftelse (inv nr 102 373).

Rune Karlzon (född 1930) är skulptör, gravör, tecknare och medaljkonstnär. Han har studerat vid Konstfackskolan i Stockholm och innehar mästarbrev i fyra olika hantverk. Karlzon är verksam i Jönköping och väljer ofta sina ämnen i nutid.

Bland de nyförvärvade medaljerna kan följande nämnas: från 1992 en medalj över kompositören Karl-Erik Welin (1934-92) och en över Allemansrätten i Sverige, *se fig. 1*, från 1993 medaljen över författaren till Anihara (1956), nobelpristagaren Harry Martinson (1904-78); samt två medaljer med ämnen anknyttande till arkeologisk verksamhet, Förhistoriskt spår från 1992 och Undervattensarkeologi från 1993.

Med dessa medaljer an knyter Karlzon till aktuella händelser i vår nutid och har genom dem en självskriven plats i svensk medaljhistoria.

Fig. 1. Svensk allemansrätt. Gjuten bronsmedalj, Ø110 mm, av Rune Karlzon 1993.

Marika Somogyi-Harmat

Vid den internationella utställningen av modern medaljkonst i Budapest 1994 uppmärksammades den amerikanska skulptrisens Marika Somogyi-Harmat (född 1939) medaljer för sin lyriska komposition, höga tekniska och konstnärliga kvalitet.

Med medel från Hjertbergsska fonden har Kungl Myntkabinettet från denna konstnär lyckats förvärva tre gjutna bronsmedaljer (inv nr 102 351) med följande titlar: "I lived at a time so dark" (se omslagsbilden i färg), "The forest stretching at dawn" och "The old Danube – dreams of slender vessels", *se fig. 2*, samtliga från 1993 i gjuten, blåpatinerad brons och silver i blandad teknik. Titlarna är hämtade ur dikter av Miklós Radnóti och av Attila József.

Tamás Sárkány

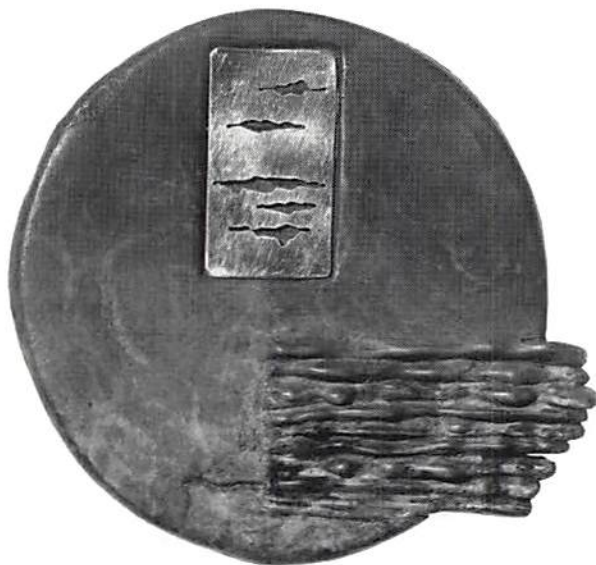

Fig. 2. "The old Danube — dreams of slender vessels". Blåpatinerad gjuten medalj i brons och silver, 95x110 mm, av Marika Somogyi-Harmat 1993.

Medalj för starka lungor

Under 1800-talet var det inte ovanligt med medaljer som hade reklam-budskap. Dels sökte företagen nya former för att nå ut med upplysningar om nya artiklar, dels fick medaljen nya användningsområden. Medaljen var inte längre reserverad för kungar, adel och den rikare borgerligheten. Den kunde även användas av företag som jubilerade, till utställningar, som priser vid idrottstävlingar, reklam eller enbart som konstföremål. En liten medalj av finskt ursprung gör reklam för en produkt av uppenbarligen medicinsk användning. Medaljen är tämligen anonym, men kan till viss del tydas av artikelförfattaren.

Åtsidan visar profilen av en mustaschprydd herre som blåser i en pip. Omskriften är på svenska och finska: MEDALJ FÖR STARKA LUNGOR. MUISTORAHA VAHVAISTA KEUHKOISTA.

Frånsidan visar en s.k. spirometer (som liknar en klocka med visare).

Spirometer på medalj — befrämjande för starkare lungor.

Foto: RIK-foto. Skala 2:1.

På spirometern finns sju graderingar: 500/SVAG; 1000/MEDEL; 1500/NORMAL; 2000/KRAFTIGT; 2500/M. STARKT; 3000/ABNORM och 3500.

Medaljen är av vitmetall, 26 mm i diameter och försedd med ögla. Gravörens namn är okänt.

Spirometer är en apparat konstruerad efter samma princip som gasklockan. Den är avsedd att mäta den ut- och inandade luftens volym. Vanligt under 1800-talet var att blåsa i en

gummislang och en andningsmask eller ett munstycke som förband apparaten med luftvägarna. De första försöken med spirometern utfördes i Storbritannien under 1840-talet.

Kvar finns fortfarande en del frågor kring den lilla medaljen. Vem är gravören? Vilket företag/sällskap utgav medaljen? När präglades medaljen och var? Kan möjligen någon i SNT:s läsekrets lämna kompletterande uppgifter kring denna medalj?

IV

Känsö-jetong

Det har i alla tider varit av största betydelse att bevaka Sveriges gränser mot införande av smittsamma sjukdomar. Minnet från medeltidens pestepidemier levde länge kvar. Det var vanligt att låta ankommande fartyg ligga på redde under ett antal dagar innan besättning och passagerare tilläts gå iland.

Den första karantänsförordningen i Sverige tillkom 7 november 1806. Följande år inrättades den första karantänsanstalten, nämligen Känsö i Göteborgs skärgård. Anstalten var till en början underställd en särskild karantänskommission i Göteborg, men denna upplöstes 1869. Därefter, under resten av 1800-talet, övervakades Känsö av Kungl. Maj:ts befallningshavande i Göteborgs och Bohus län.

Karantänsinrättningen på Känsö hade till ändamål att där låta till Sve-

Jetong från Känsö. Foto: Göteborgs Stadsmuseum, skala 1:1.

rige anlöpande fartyg genomgå undersökning. Framför allt letade man efter pest och kolera. På Känsö fanns även ett särskilt karantänssjukhus för pestsmittade sjuka. Vid inrättningen bodde en karantänsläkare, en karantänsmästare, fyra karantänsträngar

och en del övrig betjäning.

Idag är Känsö ett naturreservat med en flora som är mycket märklig. Ön är ett militärt skyddsområde och här ligger KA 4:s ytterförläggning.

I det fina myntkabinett som hör till Göteborgs Historiska Museum finns en liten jetong som minner om karantänstiden på Känsö. Jetongen är av brons och mäter 30 mm i diameter. Den har både ögla och ring. På åtsidan finns karantänsanstaltens emblem. Överst i halvcirkel finns texten: KÄNSÖ QUARANTAINE. Frånsidan är slät, men någon har inristat "Minne från 1892".

Varför har denna jetong tillkommit? Kanske var det någon form av tjänstebricka? Att det skulle röra sig om en souvenir kan nog uteslutas, trots frånsidans inristade text. Återigen vänder vi oss till SNT:s kunniga läsare för kompletterande information.

IV

Tur i oturen

Den rumänske bonden Ilia Ibescu och hans dotter råkade ut för tjuvar hösten 1933. De blev fastbundna vid en takbjälke och tvingades se på medan hemmet plundrades. När tjuvarna försvunnit försökte bonden och dottern göra sig fria. De drog och

slet. Plötsligt gav bjälken vika och föll ned med ett väldigt brak. Tillsammans med takbjälken föll en mängd fyllnad ned på golvet. Dottern såg sig om i förödelsen och fick då se något på golvet som glimmade till. Det var ett guldmynt. Nu började de båda att leta bland fyllningen på golvet. Sorgen utbyttes snabbt till gläd-

je. Där låg nämligen 110 guldmynt! Allt hade undangömts i ett hålrum i bjälken.

Vilka mynt som fanns i skatten förtäljer inte historien, som förekom i dagspressen kort efter händelsen.

SEDELNYTT

Aktuella sedlar från Irland

5 pounds, utgiven fr.o.m. 1994.03.15

Storlek: 120x64 mm

Färg, framsida: Brun, blå, gul

baksida: Brun, blå, gul

Vattenmärke: Kvinnohuvud med schalet

Säkerhetstråd: Finns inlagd vertikalt i sedelns vänstra del.

Annan säkerhet: Vid belysning i UV-lampa framträder på sedelns framsida överst till höger "IR" i en dold brun metafor.

Microskrift: På framsidan av sedeln är orden "BANCCEANNAISNAHEIRE-ANN" skrivna runt en dold metafor. "£5" är skrivet på sjukhusets vänstra del (detta även på sedelns framsida).

Porträtt: Den irländska nunnan Catherine McAuley (1778-1841).

10 pounds, utgiven fr.o.m. 1993.10.18

Storlek: 128x68 mm

Färg, framsida: Grön, brun, blå

baksida: Grön

Vattenmärke: Kvinnohuvud med schalet

Säkerhetstråd: Finns inlagd vertikalt i sedelns vänstra del.

Annan säkerhet: Vid belysning i UV-lampa framträder på sedelns framsida nederst till vänster bokstäverna "IR" i en dold blå metafor.

Microskrift: På framsidan av sedeln är orden "BANCCEANNAISNAHEIRE-ANN" skrivna runt en dold metafor. På baksidan är "£10" skrivet på floden Liffey.

Porträtt: Den irländske författaren James Joyce (1882-1941).

20 pounds, utgiven fr.o.m. 1993.07.13

Storlek: 136x72 mm

Färg, framsida: Violet, brun, blå

Prenumerera på årsset och jubileumsmünt från Norge, Danmark och Finland genom oss.

Även utgåvor från hela världen. Sedlar. Polletter.

Listor skickas gratis.

NORRTÄLJE MYNT AB

Box 4, 761 21 Norrtälje

Tel. 0176 - 168 26, Fax 0176-168 56

baksida: Violet

Vattenmärke: Kvinnohuvud med schalett.
Säkerhetstråd: Finns inlagd vertikalt i sedelns vänstra del.

Annan säkerhet: Vid belysning i UV-lampa framträder på sedelns framsida nederst till vänster bokstäverna "IR" i en metafor i en cirkel.

Microskrift: På framsidan av sedeln är symbolen "€20" skriven på huset. På baksidan står skrivet under "We, the undersigned" – "CENTRALBANK OF IRELAND TWENTYPOUNDS".

Porträtt: Den irländske politikern och motståndaren till unionen med Storbritannien, Daniel O'Connell (1775-1847).

50 pounds, utgiven fr.om. 1991.11.05

Storlek: 179x94 mm

Färg, framsida: Brun, grå, gulgrön

baksida: Brun

Vattenmärke: Kvinnohuvud med schalett.

Säkerhetstråd: Finns inlagd vertikalt i sedelns vänstra del.

Annan säkerhet: Vid belysning i UV-lampa blir på fram- och baksidorna siffrorna "50" gula. Microskrift finns ej.

Porträtt: En irländsk bard.

KÖPER SÄLJER VÄRDERAR

Kvalitetsauktioner
två gånger per år

**B. AHLSTRÖM
MYNTHANDEL AB**

Normalmstorg 1, 1tr.

Box 7662 103 94 STOCKHOLM

TEL: 08-10 10 10 FAX: 08-678 77 77

RECENSION

Arkadi Molvögin: Die Funde Westeuropäischer Münzen des 10. bis 12. Jahrhunderts in Estland. Numismatische Studien 10. 613 sidor, + 29 s ill. Utg av Museum für Hamburgische Geschichte, Abt. Münzkabinett i samarbete med Ajaloo Instituut, Eesti Teaduste Akadeemia i Tallin. ISSN 0469-2144.

Såsom titeln anger behandlar boken fynd av västeuropeiska mynt från 900-talet till 1100-talet i Estland. Ämnet är naturligtvis av intresse för oss i Sverige, då våra egna myntfynd från samma tid är många (sammanlagt över 200 000 mynt). Ur forskningssynpunkt utgör fynden i Estland ett viktigt jämförelsematerial. Eftersom det tidigare inte har funnits någon tillförlitlig fullständig katalog över de estländska fynden är denna således mycket välkommen.

Boken är förutom förord och inledning uppdelad i sex delar plus kartor över fyndorterna och en bilddel.

Den första delen är en tjugo sidor lång genomgång av de estländska myntsamlingsarnas historia och de numismatiska skrifter som behandlat dessa. Denna genomgång är mycket intressant och ger också en förståelse för de svårigheter som det innebär att sammanställa ett verk av den här typen (som alltså ska innefatta alla relevanta fynd). Författaren redogör bland annat för hur en del av fynden skingrats tämligen snart efter det att de påträffats och i ett fall där ett fynd hamnade hos en guldsmed som helt enkelt smälte ned detsamma.

Tre mynt, präglade i Mainz, Speyer resp Köln vid 1000-talets mitt, påträffade i en av de skatter som Molvögin behandlar. Skatten trodde man tidigare var en del av fyndet från Völla i Estland, men enligt Molvögin härstammar mynten troligtvis från Radimöisfyndet, Estland. KMK inv.nr 24 071. Foto Gabriel Hildebrand.

Den andra delen är fyndkatalogen på 553 sidor, som inleds med kommentarer till katalogdelen och sedan en kronologisk översikt över fynden samt en förteckning över vilka år de gjorts. Därefter följer en alfabetisk förteckning över fyndorterna. Sist i denna del kommer själva fyndförteckningen. Fyndkatalogen är för övrigt upplagd enligt den praxis som utarbetats under arbetet med det svenska samlingsverket över vikingatida myntfynd *Corpus Nummorum Saeculorum IX-XI qui in Suecia reperti sunt (CNS)*.

Den tredje delen är en sammanfattning där författaren går igenom sina slutsatser i korta drag. Han menar bland annat att det stora antalet nedgrävningar av skatter i Estland jämfört med i Ryssland är

anmärkningsvärt. Vidare skiljer sig de estländska fynden från de ryska så tillvida, att de endast i undantagsfall är gravfynd. Författaren pekar också på att det föreligger en likhet mellan Finland, Lettland och Estland vad gäller storleken på skatterna. I Estland är det i huvudsak mindre skatter som dominerar fyndbilden till skillnad från i Ryssland, där de som regel är mycket stora. Skattnedläggningarna i Estland börjar dessutom ungefär femton år tidigare. I övrigt är skatterna i Estland lika heterogena till sin karaktär som i övriga Norden.

Den fjärde delen innehåller käll- och litteraturförteckning, den femtedelen är en lista över förkortningar och den sjätte och sista är en indexlista över alla i fyndkatalogen förekommande mynt.

Sammanfattningsvis kan sägas att föreliggande arbete har förutsättning att bli en mycket viktig del i det vikingatida pussel, som kanske så småningom kan ge oss en bättre bild av de dåtida kontakterna mellan dels de nordiska länderna, dels deras omvärld, samt utvecklingen av dessa kontakter under den aktuella tidsperioden.

Richard Kjellgren

MYNTNYTT

Österrike

Ett nytt 500 schilling-mynt har utkommit i Österrike. Myntet ägnas "Hügelland" som är en bergrik del av sydöstra Österrike. Myntet utkom 3 maj 1995. Diametern är 37 mm, vikten 24 gram, upplagan 250.000 exemplar samt metallen 975/1000 silver.

Ytterligare information om myntet kan man få genom Oesterreichische Nationalbank, Wien 9, Otto-Wagner-Platz 3.

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGENS MEDLEMSNÅL

kan rekvideras från kansliet!
Pris: 35 kr + porto

KÖPES

1/6 Riksdaler: 1809 (Karl XIII)
1/4 Skilling Gustav IV präglad på 1/6 Riksdaler Gustav IV
25 ÖRE: 1855 (Mycket lång text) SMF63A
1/16 Riksdaler Specie: 1849.
1/8 Riksdaler Specie: 1830 SMF85b.
2 ÖRE SM: 1755 (utan punkt efter årtalet).
Skilling Banco mynt med likvärd stamställning.
Provmynt: 1 Skilling 1812 SM211
1 Skilling (Banco) 1833 SM211
1 Skilling 1826 (i tenn) SM 203c
1/3 Riksdaler 1829 SM181

Sten-Olof Andersson
Smålandsvägen 20
611 56 Nyköping. Tele: 0155-269616 (1800-2300)

Per E.L. Hellström

1905–1995

Förre provinsialläkaren och ordföranden i Göteborgs Numismatiska Förening (GNF), Per Enar Lambert Hellström, avled den 17 maj efter en tids sjukdom i hemmet i Uddevalla. För många av de äldre samlarna var han en välkänd profil och omtyckt samlar kollega. Han bevästade under första halvan av 1960-talet många av de i dag "klassiska auktionerna" som arrangerades av SNF. Han tillhörde bland annat storköparna på de tidiga auktionerna avseende mynt ur S Svenssons samlingar åren 1963-66.

Per Hellström var född den 26 september 1905 i Kungsör i Södermanland. Ganska snart flyttade familjen till Duvbo, Sundbyberg, där han tillbringade sina ungdomsår. Efter avlagd studentexamen vid Östra real i Stockholm vidtog studier i medicin vid Karolinska Institutet. Den 16 maj 1935 tog Per Hellström sin medicine licentiatexamen. Efter studietiden i Stockholm tvingades han, på grund av den bistra arbetsmarknaden under 30-talet, ut i landsorten. Den första tjänstgöringen som underläkare skedde i Vadstena. Under de nästföljande tio åren arbetade han som underläkare och vikarierade överläkare på olika lasarett i en rad olika städer i södra Sverige. Dessa tjänster förskaffade honom specialitet i kirurgi och medicin samt övrig behörighet för provinsialläkaryrket. I december 1945 utsågs Per Hellström till provinsialläkare i Surte i Västergötland, vilken tjänst han innehade till pensioneringen år 1969. Per Hellström var pliktrogen, arbetsam och omtyckt i yrket. För sina kunskaper och gärningar erhöll han, på svenska flaggans dag år 1966, Nordstjärneorden. Makarna Hellström påbörjade år 1967 byggandet av den villa i Torremuelle Malaga, Spanien, som skulle komma att bli deras hem under 14 år. Vid hemkomsten år 1983 bosatte de sig i Uddevalla.

Redan under sina tidiga barnomsår lade han sin samlariver i dagen. Liksom många andra startade Per Hellströms samlarbara med frimärken. Denna hobby var han trogen under hela uppväxttiden. Det skulle dröja ända till 1950 innan intresset för numismatiken tog överhanden. På en fråga om varför han vid 45 års

ålder började samla mynt, svarade han ungefär på följande sätt. Av en lycklig slump var provinsialläkarens tjänstebostad i Surte inrymd på andra våningen ovanför Handelsbanken. Bankdirektören, som var nära vän med familjen, omtalade att det bland växelmynten kunde finnas vissa sällsynta årgångar som betingade betydligt högre värde än det åsatta. Per Hellström berättade vidare att bankpersonalen brukade ställa ut säckar med 5-, 2- och 1-ören vid personalinngången. Under sena kvällstimmar genomsköptes säckarna. Han nämnde, med en smula nostalgi, att åtskilliga 5-örens 1910 och 1927 hittades på detta sätt.

Per Hellström, oktober 1994
(foto: författaren)

År 1954 gick Per Hellström med i Göteborgsavdelningen av Svenska Numismatiska Föreningen. Efter ett år som suppleant i styrelsen valdes han 1958 till ordförande. Per Hellström var år 1960 med om att bilda den i dag självständiga Göteborgs Numismatiska Förening (GNF). Under hans ledarskap växte GNF till en av landets största numismatiska föreningar. Antalet medlemmar ökade från ungefär 50 till drygt 200 år 1968. En viktig anledning, bland många andra, var den stora Sparbanksutställningen år 1967, för vilken Per Hellström var delansvarig. Per Hellström avgick ur styrelsen vid årsmötet år 1968. Vid detta tillfälle erhöll han GNF:s förtjänstmedalj.

Per Hellström gjorde sig känd som en mångkunnig numismatiker och skicklig föredragshållare. Han höll inte mindre än elva föreläsningar vid GNF:s samankomster med så vitt skilda teman som "Varianter av Gustav Vs mynt" (december 1957), "Göteborgiana från Adolf Fredriks tid" (april 1965) och "Drottning Kristinas riksdalermyntning" (november 1961). Det sista föredraget finns

bevarat i manuskript. Av detta framgår att han ägde ett särskilt stort intresse för och kunskap om drottning Kristinas mynt och då i synnerhet hennes riksdalervalörer. Han hade sedan mitten av 1950-talet specialsamlat dessa mynt. Följande citat ur ett av hans brev belyser detta, samtidigt som det ger en inblick i hans arbetsvillkor som läkare. Jag tror också att dagens samlare känner igen glädjen, som han beskriver den, vid köp av ett eftertraktat mynt:

"En gång efter en samlarträff med GNF kamraterna, så nämnde någon att en stor skandinavisk samling skulle säljas på auktion i USA och att ett exemplar av Kristinas [riksdaler, förf anm] 1633 var till salu. Redan samma kväll fick jag tillfälle att telegrafera över bud på detta mynt och en del andra goda saker. Jag bjöd 5-600 dollar. Så småningom fick jag mig tillsänt de andra posterna jag bjudit på och samtidigt det trista meddelandet att 1633 sålts till annan köpare. Nu fortsätter historien hos Manne [Jacobson, Lindesberg]. När jag frågade vad han skulle ha för rdr 1633, så sade han, - 'den är dyr'. Han ville knappast nämna priset... Du förstår nog att myntet blev mitt. Jag besökte honom ett par ggr. Jag hade ju ont om tid, men han rädde ju om sin tid. Jag brukade starta från Surte vid 8-tiden på lördagar. Klockan 10-11 var jag i Lindesberg. Då förstår du att jag inte höll lagstadgad fart (det är nog preskriberat nu). Efter ett par timmars myntskådande och en massa prat, som inte hade anknytning till mynten, blev Manne trött och ville avbryta. Han och hans trevliga fru bjöd på lunch, och ville gärna dra ut på samvaron. Jag satt ju som på nålar. Det finns mycket att berätta om hur en provinsialläkare hade det på den tiden. Ständig jour t.ex. Han tyckte nog, att jag var en tråkig jäkel. Samma procedur upprepades några ggr. Varje besök slutade med att en strålande glad myntsamlare åkte hem till Surte".

Syftet med variantsamlingen av Kristinas riksdalermünt var att få underlag till en planerad bok i ämnet med titeln "En studie av Kristinas mynt av riksdalerkaraktär". I sin forskning hade han en omfattande brevväxling med bland annat N L Rasmusson vid KMK och samtliga riksdalervalörer i samlingarna i Stockholm blev fotograferade. Vidare studerades och fotodokumenterades ett antal offentliga samlingar. Uppställningen av typer och varianter skedde enligt, för den tiden, nya metoder. Varje myntside behandlades var för sig. I samband med korrekturläsning/utlåning kom tyvärr manuset på avvägar och har ännu inte återbördats.

Per Hellström författade nr 10 av GNF:s småskrifter. Detta intressanta

häfte med titeln "Ompräglingar och tillfällighetspräglingar" kom ut i maj 1975. Han intresserade sig, som så många andra ur den äldre generationen, inte enbart för svenska mynt. De antika grekiska och romerska mynten roade honom mycket. Det var SNF:s forne auktionskommissarie Georg de Laval som i samband med inköpsredovisningarna propagerade för detta område inom numismatiken. I samband med leveranserna av

auktionsmynt "smög sig" ett och annat antikt mynt med ur de Lavals samlingar. Från och med år 1953 måste man betrakta Per Hellström som storsamlare. Då inköpte han Karl Skärmans svenska myntsamling. "Vännen Skärman" hade nämligen en önskan om att köpa en ny Volvo. Andra större samlingar eller delar därav som han förvärfvade var Bernhard Olofssons, Göteborg, "andra samling" år 1958 och bety-

dande poster ur tidigare nämnde Manne Jacobsons samlingar åren 1965-66. Per Hellströms samlingar har delvis avyttrats genom bland annat offentliga auktioner under de sista åren.

I samband med SNF:s årsmöte 1994 erhöll Per Hellström föreningens guldnlå för 40-årigt medlemskap.

Jan-Olof Björk

MEDALJNYTT

Militära utmärkelsetecken

Deltagarna i den svenska insatsen i Kuwaitkriget 1990/91 med tjänstgöring vid det svenska fältsjukhuset i Saudiarabien har inte bara erhållit erkännande i form av utmärkelsetecken för sin medverkan från det egna landet. (Se SNT 1994 s. 86.) De har även tilldelats utmärkelsetecken av Storbritanniens och Saudiarabiens regeringar. Den svenska styrkan ingick som en del i den brittiska underhållsorganisationen.

Den saudiska utmärkelsen är enkelsidigt utformad med en konvex stiliserad stjärna i silverfärgat material, största diameter 45 mm, som grund. På denna har applicerats en kranförsedd ring som kröns av det saudiska statsvapnet. I underkant på

ringen har fogats ett textband med inskriptionen LIBERATION OF KUWAIT på engelska och arabiska. Applikationen är utförd i ett guldfärgat material. I centrum av den applicerade ringen återfinns Saudiarabiens karta i guld. Bandet är grönt med vita, svarta och röda kantränder.

Den brittiska "kampanjmedaljen" *The Gulf Medal* ansluter nära till den utformning som dessa medaljer har haft under 1900-talet. Den är slagen i koppar/nickel och har en diameter av 35 mm (1,25 in). På åtsidan återfinns Drottningens krönte bild och texten ELIZABETH II DEI GRATIA FID. DEF. Frånsidan visar en örn i flykt, en SA 80 automatkarbin i sidbild samt ett ankare i bakgrunden, vilka representerar de tre försvarsgrenarna. Längs kanten läses texten THE GULF MEDAL och året 1990-91. På medaljens rand finns respektive soldats grad och namn samt orden Swedish General Hos-

pital ingraverade. På medaljbandet finns en "bar", av vilken tjänstgöringstiden i Saudiarabien framgår. Bandet har en gul mitt och ljusblå, röd och mörkblå kantrand. Den gula färgen symboliserar öknen, de övriga de olika vapengrenarna.

Det faller sig naturligt att göra en jämförelse mellan den brittiska medaljen och den tidigare presenterade svenska motsvarigheten. Man måste därvid konstatera att den brittiska medaljen både i utformning och utförande är vida överlägsen sin svenska kusin eller snarare att den svenska medaljen är utformad med hänsyn till andra krav och ambitioner. Förmodligen är detta ett utslag av hur man i dessa olika samhällen ser på sina soldater och hur man vårdar sina militära traditioner.

Kenneth Ögren

Saudiarabiens militära utmärkelsetecken. Foto: förf.

Storbritanniens belöningsmedalj. Foto: förf.

AUKTIONER

SVENSKA

- Oktober 21-22 Stockholm, B. Ahlström
28 Göteborg, Antikören
(preliminärt datum)

UTLÄNDSKA

- Oktober 2-3 Los Angeles, Gillio
4-6 München, Partin
6 Oslo, Oslo Mynthandel
7 Long Beach, Ponterio
9-10 London, Spink
11 London, Baldwin
11-13 München, Giessener
Münzhandlung
23-25 Zürich, Leu Numismatik
25-26 Zürich, Hess-Divo
27 Zürich, NAC
30-31 Zürich, Sternberg

- November 1-4 Frankfurt, Peus
6-7 Bussum, L. Schulman
10 Oslo, Oslo Mynthandel
13-15 New York, Bowers &
Merena
20-21 München, Lanz
21 London, Spink

- 21-22 Paris, Vinchon
22-23 Sydney, Noble
23-25 München, Hirsch

- December 1-2 Frankfurt, Frankfurter
Münzhandlung
9 New York, Kolbe/Spink
9 Helsingfors, Holmasto
9 Bryssel, Elsen
12-14 Mannheim, KPM

MÄSSOR

UTLÄNDSKA

- November 25 Paris, Salon Numis-
matique a Paris
- December 8-10 New York, New York
International Numis-
matic Convention

FÖRENINGAR

Myntklubben Skilling Banco

Möteslokal: Huvudbiblioteket, Hunnebergsgatan 8, Linköping, Lindblomsrummet, 1 tr, kl 18.30-21.00.

- 1/10 Antik- och samlarmässa i Cupolen, Linköping, kl 10.00-15.30. Entré: 20 kr.
12/10 Medtag mynt för byte eller försäljning.
9/11 Svenska Medaljer, föredrag av Per-Göran Carlsson
14/12 Diskussionsafton. Julbord.

Födelsedag eller uppvaktning?
Gör det med ett

Myntogram

finns hos Din välsorterade mynt-
handlare eller beställs från:

Munksystem
Östergårdsvägen 13
455 32 Munkedal
0524/12602

SVENSK

NUMISMATISK TIDSKRIFT

har en upplaga på 1.400 ex.
Ca 1/10 av dessa når utanför Sveriges gränser
- Norden, Europa, USA.

Tidningen kommer ut med 8 nr per år:
första veckan i
februari - maj, september - december.

Våra annonspriser är jämförelsevis låga.
För annonsering kontakta Kjell Holmberg,
tel 018-38 23 47 (kvällstid och helger).

Prisexempel:

1/1 sida (151 × 214 mm)	1.800:-
2:a omslagssidan	2.200:-
4:e omslagssidan	2.500:-
1/2 sida (151 × 105 mm)	1.000:-
1/4 sida (72 × 105 mm)	500:-
1/6 sida (47 × 105 mm)	350:-
1/12 sida (47 × 50 mm)	175:-

Sista materialdag: Den 1:a i månaden före utgivning.
Heloriginal eller manus och gärna skiss
sändes till Kjell Holmberg efter överenskommelse.

Annonser som ej är förenliga med
SNF:s, FIDEM:s och AINP:s etik avböjs.

Bli medlem i

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

Årsavgiften är 175 kr.
Som medlem
får Du SNT automatiskt

Du kan också
enbart prenumerera på tidningen.
Det kostar endast 125:- per år.

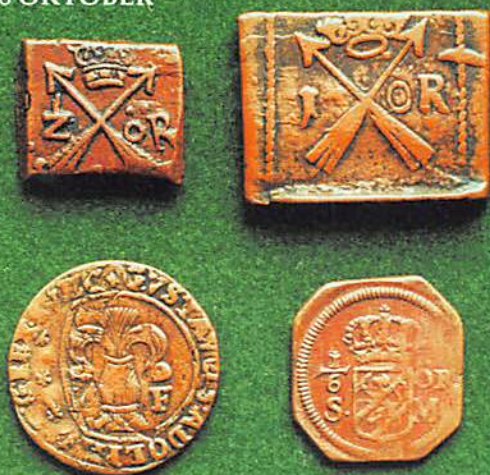
MYNTAUKTION

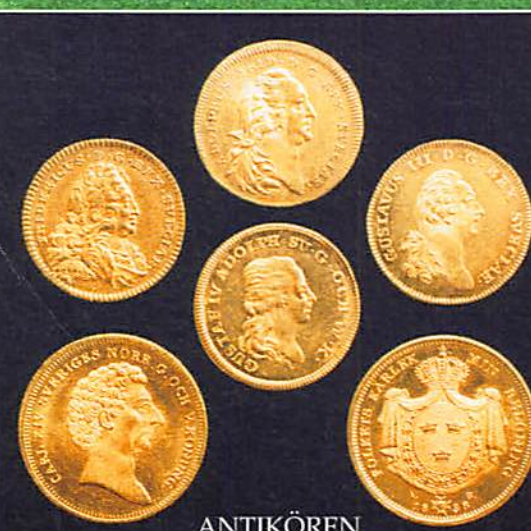
Nr 17, 1995

28 OKTOBER

Katalog 100:-
Pg 48 92 03-0

ANTIKÖREN

031-18 39 60